

ОРГАНІЗАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОВЕДЕННЯ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ В БАНКАХ УКРАЇНИ

Хажиев А.А., Андрійченко Ж.О.

Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2018-12-64-155>

Розглянуто роль і місце банків у здійсненні фінансового моніторингу з метою протидії легалізації коштів, одержаних злочинним шляхом; проаналізовано вітчизняну нормативно-правову базу щодо фінансового моніторингу в банку. Сформульовані актуальні пропозиції та напрямки вдосконалення цього процесу в банках України.

Ключові слова: фінансовий моніторинг, банк, протидія легалізації коштів, суб'єкти моніторингу, відповідальний працівник банку.

Постановка проблеми. У вітчизняній науці й практиці поняття фінансового моніторингу існує уже 16 років, тобто із часу прийняття Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» № 249 вид 2002 р. За цей тривалий період часу визначено основні позитивні та негативні прояви моніторингу. Для України важливим залишається організувати та проводити цей процес якісно, оскільки це забезпечить зменшення втрат для економіки країни та визнання усією світовою спільнотою.

Питання фінансового моніторингу в нашій державі є невід'ємною частиною діяльності, яку проводять банки. Враховуючи наслідки фінансової кризи, особливу увагу необхідно приділити моніторингу фінансової стабільності банківського сектора, оскільки саме система фінансового моніторингу дозволяє передбачити виникнення чинників, що негативно впливають на стійкість банківських установ і тим самим подолати усталену практику оцінки кризових ситуацій, які виникають в банківському секторі, постфактум.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед найвагоміших робіт, що висвітлюють проблеми, пов'язані з відмиванням «брудних» коштів та фінансуванням тероризму, а також напрямів розвитку системи фінансового моніторингу можна назвати праці таких відомих вчених, як: А. Базелюка, О. Бандурки, О. Барановського, А. Буткевича, З. Варналія, В. Васильчука, О. Власюка, А. Гальчинського, І. Даньшина, Е. Дідоренка, М. Ермошенка, Т. Ковальчука, Є. Користіна, Г. Матусовського, О. Турчинова, А. Тимошенка, Ю. Феценка та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на наявність істотних досліджень у сфері фінансового моніторингу України, питанню боротьби з легалізацією доходів, отриманих злочинним шляхом, фінансуванням тероризму та розповсюдження зброї масового знищення приділяється недостатньо уваги

Формулювання цілей статті. дослідження є фінансовий моніторинг як спосіб боротьби з легалізацією доходів, отриманих злочинним шляхом, фінансуванням тероризму та розповсюдження зброї масового знищення (далі закон № 1702).

Виклад основного матеріалу дослідження. Будь-які заходи, котрі стосуються реформування

усіх сфер життя країни, потрібно пов'язувати з оздоровленням економіки. Тому на перший план виходять питання руху грошових потоків в країні та за кордон. Москаленко Н.В. зазначає, що боротьба з тіншовою економікою не дасть відповідних результатів до того часу, поки у країні не будуть створені умови для повноцінного функціонування легальної економіки і налагоджена чітка координація діяльності всіх державних органів, які тією чи іншою мірою відповідають за розвиток здорової вітчизняної економіки [3, с. 42].

Найпоширенішими способами легалізації злочинних доходів у банківській сфері України В.В. Сухонос виділяє такі:

- переказ коштів через банківські рахунки в Україні за фіктивними договорами;
- отримання в банках коштів з рахунків на фіктивних підставах;
- переказ коштів на банківські рахунки за кордон на підставі фіктивних угод;
- укладання договорів банківського вкладу;
- здійснення валютнообмінних операцій;
- укладання кредитних договорів [4, с. 150].

Саме виявлення та протидія легалізації незаконних доходів і фінансування тероризму стали основою спільної та цілеспрямованої роботи служби Державного фінансового моніторингу України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Національного банку України та інших органів виконавчої влади.

Функції банків щодо протидії легалізації доходів, здобутих злочинним шляхом, визначені в Законі України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванням тероризму та розповсюдження зброї масового знищення». Отже, на основі чинного законодавства банки як суб'єкти первинного фінансового моніторингу правомочні контролювати отримання підприємствами, організаціями, установами порядку ведення розрахункових та касових операцій, дотримання валютного законодавства та здійснювати внутрішній фінансовий моніторинг. Окрім того, банки є об'єктами фінансового моніторингу з боку Національного банку України та служби Державного фінансового моніторингу України.

Особливостями формування системи фінансового моніторингу в банківській сфері є

виокремлення рівнів його проведення (моніторинг фінансової стабільності банківського сектора, фінансовий моніторинг НБУ вітчизняних банків, внутрішній фінансовий моніторинг в банках України), оскільки дана система покликана дати комплексну оцінку розвитку банківської сфери, а відповідно не може бути ефективною при запровадженні її лише на одному рівні. У зв'язку з цим особливого значення набуло проведення фінансового моніторингу, котрий здійснюють банки як найбільші фінансові посередники в державі.

Необхідно зазначити, що банки є основним джерелом надходження інформації про здійснення фінансових операцій, які підлягають фінансовому моніторингу. Це свідчить про велику значимість дослідження фінансового моніторингу у протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним, у банківській системі України.

Протягом III кварталу 2017 р. Державна служба фінансового моніторингу України отримала та опрацювала 341618 повідомлень про фінансові операції, котрі підлягають фінансовому моніторингу, серед них з ознаками обов'язкового фінансового моніторингу – 59,82% (203 027); з ознаками внутрішнього фінансового моніторингу – 38,53% (130 761); з ознаками обов'язкового та внутрішнього моніторингу – 1,15% (3 920); відстеження (моніторинг) фінансових операцій – 0,50% (1 705). Варто зауважити, що у III кварталі 2017 р. кількість таких повідомлень збільшилась на 31,32% у порівнянні з аналогічним періодом минулого року [9].

Загалом, банківська система України є однією зі сфер, де найширше та найактивніше використовуються сучасні можливості інформаційних технологій та мережі Інтернет. А враховуючи, що ці технології застосовуються для грошових переказів, зазначена сфера привертає все більшу увагу злочинців. Несанкціоноване списання коштів з банківських рахунків, шахрайство з платіжними картками, втручання в роботу Інтернет-банкінгу, розповсюдження комп'ютерних вірусів, DDoS атаки на Інтернет-ресурси, шахрайство в інформаційних мережах – це не вичерпний перелік кіберзлочинів, тобто злочинів у сфері інформаційних та комп'ютерних технологій. За оцінками експертів щорічні збитки від діяльності кіберзлочинців перевищують 100 млрд. дол. США.

У банківській сфері України найбільша питома вага злочинів пов'язана з кредитуванням, незаконним зняттям грошових коштів з рахунків, привласненням депозитів, маніпуляції з первинними документами, що призводить до викривлення фінансової звітності [1].

Слід зазначити, що значна кількість дрібних банків були збанкрутовані самими засновниками. Схема працювала таким чином: після реєстрації банку залучали нових клієнтів, котрі переходили на розрахунково-касове обслуговування в установах банку або вносили кошти в банк на депозит, активно залучали ресурси з міжбанківського кредитування. Після акумуляції в банку достатньої суми засновникам банку видавалися дуже великі кредити, які в сукупності робили банк неплатоспроможним.

На тлі боротьби з економічною злочинністю боротьба з легалізацією (відмиванням) коштів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванням тероризму є досить актуальною проблемою. Не дивлячись на те, що економіка України для виходу із затяжної кризи потребує якнайбільше інвестицій, необхідно мати на увазі, що важливе значення щодо впливу грошей на економіку країни має їхнє походження.

Усунення або, принаймні, нейтралізація умов, що сприяють вчиненню легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансування тероризму, вимагає вдосконалення не тільки кримінального законодавства, але і законодавства, яке регулює діяльність підприємницьких структур, фінансово-кредитних установ та утворення дієвого механізму виявлення злочинів цієї категорії і проведення розслідування, спираючись на досвід країн з розвинутою ринковою економікою.

Закон № 1702 [8] передбачає організацію первинного фінансового моніторингу шляхом запровадження інституту відповідальних працівників. Їхні статус та функції визначені базовим законом таким чином:

відповідальний працівник банку (член правління за посадою) має виконувати такі функції:

1) методичні – підготовка внутрішніх нормативних актів з питань фінансового моніторингу, навчання персоналу;

2) контрольні – проведення перевірок діяльності підрозділів та співробітників банку;

3) операційні – безпосередня участь в ідентифікації клієнтів, моніторинг операцій клієнтів, інформаційний обмін з уповноваженим органом, документування власної діяльності.

Функцію інформаційного обміну з уповноваженим органом закріплено за відповідальним працівником. У Положенні НБУ зазначено: «Інформація щодо фінансової операції, яка надається Спеціально уповноваженому органу в складі файла-повідомлення, підписується електронним цифровим підписом відповідального працівника банку (філії) за допомогою засобів накладання (перевірки) електронного цифрового підпису, наданих Національним банком України та вбудованих у систему автоматизації банку» [8]. Вимоги НБУ щодо заходів інформаційної безпеки є цілком слушними, закріплені у нормативно-правових актах і категорично забороняють передачу ключа для генерації електронного цифрового підпису та паролів іншим особам. Отже, відповідальний працівник банку, член правління за посадою, зобов'язаний робити це особисто. Тобто, не враховано час щорічної відпустки, відпустки з тимчасової втрати працездатності та ін.

Таким чином, зміни, що внесені постановою Правління НБУ «Про здійснення банками фінансового моніторингу» до базового закону, зводять нанівець ідею сталого процесу фінансового моніторингу у вітчизняних банках. Натомість цей бізнес-процес виявляється цілком суб'єктивною діяльністю, яка забезпечується та здійснюється однією особою.

Так, у законі № 1702 встановлено, що суб'єкти первинного фінансового моніторингу проводять фінансовий моніторинг за пра-

вилами внутрішнього фінансового моніторингу та програмами здійснення [8]. Отже, банк повинен встановити власні правила внутрішнього фінансового моніторингу та програми здійснення фінансового моніторингу, які розробляються відповідно до окремих напрямів його діяльності з обслуговування клієнтів та потребують оновлення заходів попередження на основі аналізу та наявної виробничої необхідності в ході проведення фінансового моніторингу. Вважаємо, що таке оновлення має базуватися на постійному удосконаленні правил внутрішнього фінансового моніторингу і програм здійснення фінансового моніторингу банку. Такі правила та програми, котрі банк прийняв на локальному рівні, традиційно застосовуються для забезпечення участі працівників банку у виявленні фінансових операцій, які можуть бути пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Вивчення проблеми формування ефективної банківської системи дозволили зробити висновки про необхідність системного підходу до побудови рівноважної стратегії щодо організації банківського нагляду та регулювання в Україні з урахуванням особливостей напрямів стратегічного розвитку системи ПВДКРТ. На нашу думку, будь-який процес, у тому числі й процес фінансового моніторингу в банках, є контрольованим і керованим тоді, коли він відбувається за єдиними для всієї системи правилами [2].

Вітчизняна модель фінансового моніторингу, маючи ряд визначених недоліків, потребує певних коригувань, спрямованих передусім на посилення взаємодії усіх її ланок в цілому, виходячи із можливості її застосування для мінімізації визначених ризиків діяльності банку.

Досить часто банки є посередниками у легалізації (відмиванні) коштів, отриманих незаконним шляхом, тому здійснення банками превентивних заходів щодо запобігання цим суспільно небезпечним діям та створення ефективного механізму щодо виявлення легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, клієнтами банку набуває особливого значення.

Тому з метою усунення недоліків у системі фінансового моніторингу в банківській сфері пропонуємо банкам наступне:

1) не вступати у договірні відносини з юридичними чи фізичними особами, якщо виникає підозра, що клієнт виступає не від власного імені;

2) не встановлювати та не підтримувати кореспондентських відносин з банками, якщо виникає сумнів щодо місцезнаходження та проведення діяльності за місцем реєстрації, відповідного нагляду за місцем розташування, та з банками, що підтримують такі відносини;

3) не встановлювати та не підтримувати кореспондентських відносин з банками, які не дотримуються загальноприйнятих стандартів та не застосовують належних заходів з метою протидії легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму;

4) застосовувати підвищені заходи безпеки при встановленні відносин із банками-нерези-

дентами, котрі зареєстровані у тих країнах, що не передбачають надання та розкриття інформації про фінансові операції.

Вважаємо, що для досягнення зазначених цілей банкам доцільно розробляти та впроваджувати внутрішні нормативні документи з питань фінансового моніторингу, які враховують вимоги чинного законодавства, вимоги НБУ, міжнародні вимоги та виконання яких дозволить зменшити негативні прояви легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом.

Висновки. Проведене дослідження організаційно-аналітичних засад здійснення фінансового моніторингу в банках дозволяє зробити наступні висновки:

1. Фінансовий моніторинг в банках відіграє надзвичайно важливу роль у протидії легалізації (відмиванню) злочинних доходів, отриманих незаконним шляхом. Загалом, діюча інфраструктура системи організаційно-аналітичного забезпечення банків дозволяє виконувати основні завдання та функції фінансового моніторингу банківської системи.

2. Чинне законодавство України в цілому відповідає міжнародним вимогам щодо протидії легалізації злочинних доходів, а також має відповідні внутрішньо-державні структури фінансової розвідки. Проте існують недоліки щодо здійснення внутрішнього фінансового моніторингу в банках, зокрема потребує приведення статусу та обов'язків відповідальних працівників банків у відповідність до вимог базового закону і скасування нормативно закріпленої за ними функції безпосередньої особистої реалізації усього комплексу процедур з фінансового моніторингу.

3. Із врахуванням наведених недоліків і проблем у формуванні та здійсненні фінансового моніторингу вимагає радикального перегляду підходу до організації свого інформаційного забезпечення та розроблення єдиного концептуального проекту організації інформаційної інфраструктури банків з урахуванням технологічних, нормативних, функціональних та організаційних особливостей роботи банків та їхніх підрозділів. Враховуючи об'єктивні можливості та підпорядкованість філій, потребує проведення чіткого розмежування між обсягом повноважень та функцій відповідального працівника банку та відповідального працівника філії банку. Відсутність налагодженого механізму надання повідомлень та недостатня підготовка спеціалістів з проведення моніторингу щодо клієнтів банку загрожує ефективності функціонування банківської установи.

4. Є потреба вдосконалення організації системи фінансового моніторингу, підвищення її ефективності, а також подальше впровадження в національне законодавство міжнародних стандартів в тому числі у законодавстві, що регламентує банківську діяльність, міжнародних стандартів у сфері запобігання та протидії відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму, зокрема, підходів до цього питання Європейського Союзу. Це вимагає від НБУ проведення багатофакторних досліджень при розробленні напрямків розвитку та проведення фінансового моніторингу в банках України.

Список літератури:

1. Андрійченко Ж.О. Захист прав споживачів на ринках фінансових послуг відповідно до вимог ЄС у сфері фінансового моніторингу // Реформування ринків фінансових послуг в умовах інтеграції до європейського фінансового простору : монографія / наук. ред. канд. екон. наук Р. Пукала і докт. екон. наук, проф. Н.М. Внукова. – Харків: Ексклюзив, 2016. – С. 98-107.
2. Фінансовий моніторинг : електрон.-мультимедійний навчальний посібник / Н.М. Внукова, Ж.О. Андрійченко. – Х.: Вид. ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2017.
3. Москаленко Н.В. Фінансовий моніторинг як інструмент боротьби з тіньовою економікою / Н.В. Москаленко // Фінансове право. – 2010. – № 4(14). – С. 39-42.
4. Сухонос В.В. Легалізація злочинних доходів у банківській сфері і боротьба з нею / В.В. Сухонос // Правовий вісник Української академії банківської справи. – 2012. – № 1. – С. 149-153.
5. Андрійченко Ж.О. Визначення напрямів інституційних змін для забезпечення ефективного функціонування ризик-орієнтованого підходу у сфері фінансового моніторингу / Ж.О. Андрійченко // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2017. – Вип. 17. – Режим доступу: <http://globalnational.in.ua/issue-17-2017>.
6. Андрійченко Ж.О. Статистичне обґрунтування необхідності запровадження ризик-орієнтованого підходу у сфері фінансового моніторингу в Україні / Ж.О. Андрійченко, С.О. Літвінова // Проблеми і перспективи розвитку підприємництва: Збірник наукових праць ХНАДУ. – № 2(17). – 2017. – Харків: ХНАДУ, 2017. – С. 49-55.
7. Андрійченко Ж.О. Розвиток ризик-орієнтованого підходу в сфері фінансового моніторингу в Україні згідно з європейськими вимогами / Ж.О. Андрійченко // Євроінтеграційні аспекти розвитку ринків фінансових послуг : монографія / Н.М. Внукова, Р. Пукала, В.А. Смоляк [та ін.]; за заг. ред. докт. екон. наук, проф. Н.М. Внукової та канд. екон. наук Р. Пукала. – Харків: ТО Ексклюзив, 2018. – С. 121-142.
8. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: закон України : від 24.11.2018 р. № 1702-VII. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-18>.
9. Офіційний сайт Державної служби фінансового моніторингу України. Статистика. – Режим доступу: http://www.sdfm.gov.ua/articles.php?cat_id=83&lang=uk.
10. Положення про здійснення банками фінансового моніторингу, затверджене Постановою Правління Національного банку від 26.06.2015 р. № 417. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0417500-15>.

Хажиев А.А., Андрейченко Ж.О.

Харьковский национальный экономический университет
имени Семена Кузнеця

ОРГАНИЗАЦИОННО-АНАЛИТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПРОВЕДЕНИЯ ФИНАНСОВОГО МОНИТОРИНГА В БАНКАХ УКРАИНЫ

Аннотация

Рассмотрены роль и место банков в осуществлении финансового мониторинга в целях противодействия легализации средств, полученных преступным путем; проанализированы отечественную нормативно-правовую базу по финансовому мониторингу в банке. Сформулированы актуальные предложения и направления совершенствования этого процесса в банках Украины.

Ключевые слова: финансовый мониторинг, банк, противодействие легализации средств, субъекты мониторинга, ответственный работник банка.

Khazhyiev A.A., Andreichenko J.O.

Kuznets Kharkiv National University of Economy

ORGANIZATIONAL AND ANALYTICAL BASIS OF CONDUCTING FINANCIAL MONITORING IN BANKS OF UKRAINE

Summary

The role and place of banks in the implementation of financial monitoring in order to counteract the legalization of proceeds from crime; the domestic normative-legal base on financial monitoring in a bank is analyzed. The actual proposals and directions of improvement of this process in Ukrainian banks are formulated.

Keywords: financial monitoring, bank, counteraction to legalization of funds, subjects of monitoring, responsible employee of the bank.